

Erik Zillén

Fabelns väg till barnlitteraturen

Från Camerarius till Hey

Fable's Route to Children's Literature: From Camerarius to Hey

*Abstract: With the emergence of children's literature in the modern sense in the eighteenth century, new genres of literature especially intended for young readers came into being. In addition, several well established genres, one of which was the Aesopic fable, were adapted and redirected to augment the growing children's library. Focussing partly on a Scandinavian context, this article outlines fable's evolution from a genre used in the teaching of classical languages in schools to a literary kind deliberately designed for young readers in their mother tongue. Specifically, it identifies Jean de La Fontaine's and Antoine Houdart de La Motte's making of a poetically advanced fable aimed at a readership of adults as a major impetus for the transition; the targeting of a particular age group was thus far unknown in the history of the genre, and it inspired educatively engaged authors to adopt the countermove of constructing a fable specifically addressed to children. The process of generic transformation was accompanied by debates on fable's suitability as children's literature, in which arguments put forward in *Émile, ou de l'Éducation* (1762) played an important role. Somewhat paradoxically, though, Jean-Jacques Rousseau's critical opinion of the genre stimulated the invention of a fable distinctly formulated for young readers, reaching one of its high points in Johann Wilhelm Hey's *Fünfzig Fabeln für Kinder* (1833).*

Keywords: Aesopic fable, eighteenth century, language teaching, translation, age distribution, Joachim Camerarius, Johann Wilhelm Hey

I spåren av den historiska landvinning som kallats "la découverte de l'enfance" (Ariès 23), upptäckten av barndomen, uppstod i 1700-talets Europa en barnlitteratur i modern bemärkelse: litterära texter avsedda specifikt för unga läsare (jfr Kümmerling-Meibauer 254–256). Utvecklingen innebar att nya barnlitterära genrer skapades, alltifrån robinsonaden till den animala självbiografin, samtidigt som väletablerade genrer kom att omdirigeras och anpassas till det expanderande barnlitterära kretsloppet. En av de äldre genrer som fördes över till barnbiblioteket var fabeln. Processen var komplex och försiggick på olika plan inom det litterära systemet. De transformationer som gjorde fabeln till en genre för unga läsare avspeglar både bärande drag i ett litteraturhistoriskt paradigmskifte och viktiga förutsättningar för framväxten av en modern barnlitteratur.

I följande genrehistoriska analys ligger tyngdpunkten på 1700-talet och på skandinaviska och i synnerhet svenska förhållanden. Men ställvis kommer jag att vidga såväl de kronologiska som de geografiska ramarna – tidslinjen från tidigt 1500-tal till 1800-talets mitt aktualiseras liksom fabelhistoriska insatser inom tysk- och franskspråkiga områden – för att bättre kunna tydliggöra de väsentliga stationerna på fabelns väg till barnlitteraturen. Inom skandinavisk barnlitteraturforskning finns få fabelhistoriska specialstudier. Till de viktigaste hör det materialinventerande kapitlet "Fabler" i Göte Klingbergs avhandling *Svensk barn- och ungdomslitteratur 1591–1839. En pedagogikhistorisk och bibliografisk översikt* (1964), Vibeke Stybes monografi *I dyreham. Om fabler og børnelitteratur* (1975), som likaså har en huvudsakligen genrehistorisk uppläggning, samt Harald Bache-Wiigs artikel "'Med Flid opdigtet'? Om bruken av fabler i *Avis for Børn* (Kbh. 1779–1782)" (2011), en fallstudie med fokus på hanteringen av genren i en enskild 1700-talspublikation för unga läsare. Dessutom rymmer barnlitteraturhistoriska översiktsverk så gott som alltid mer eller mindre utförliga avsnitt om fabelgenren; det gäller äldre arbeten som Inger Simonsens *Den danske Børnebog i det 19. Aarhundrede* (1942) och Eva von Zweigbergks *Barnboken i Sverige 1750–1950* (1965) såväl som nyare, till exempel Torben Weinreichs *Historien om børnelitteratur. Dansk børnelitteratur gennem 400 år* (2006) och Ann Boglinds och Anna Nordenstams *Från fabler till manga. Litteraturhistoriska och didaktiska perspektiv på barn- och ungdomslitteratur* (2010).¹ En tanke bakom denna artikel är att de senaste årens bredare litteraturvetenskapliga forskning om fabelns europeiska och svenska historia, mitt eget primära område, bör ha potential att kasta nytt ljus även över fabelns speciella position som barnlitteratur. Central i artikelns resonemang är idén att de avgörande förändringar som

skedde på fabelns genrefält under 1600- och 1700-talet, inte minst framväxten av en avancerad upplysningsfabel, på ett dialektiskt vis stimulerade tillkomsten av en fabellitteratur riktad till unga läsare.

Allra först kan en terminologisk kommentar vara motiverad. Ordet *fabel* eller *fabula* – den latinska formen användes ofta även i texter på svenska – kunde i äldre tiders språkbruk syfta på en hel flora av olika slags historier och berättelser. När exempelvis Jakob Reenstierna 1708 gav ut en översättning av Ovidius *Metamorphoses*, hade bokvolymen försetts med titeln *Någre fabler af Ovidii Metamorphoses förswänskade*. Den aisopiska fabeln, som det ska handla om här, har fått sin genrebeteckning efter greken Aisopos, en vis slav som, påstås det, levde på 500-talet före vår tideräkning. Enligt traditionen berättade Aisopos på ett träffsäkert sätt fabler i olika konkreta situationer och lyckades – det framgår av den antika Aisoposbiografin, *Βίος Αισώπου* (Aisopos liv)² – tack vare sitt skarpsinne bli en fri man (*Æsopromanen* särsk. 86–90). Utan att gå närmare in på den komplicerade definitionsfrågan (jfr Zillén 22–39) kan den aisopiska fabeln beskrivas ungefär så här: en fabel är en kort enepisodig berättelse med fokus på en intressekonflikt mellan för det mesta två aktörer, ofta antropomorfiserade djur, vilkas agerande i regel får konsekvenser med en moralisk innebörd, som uttrycks explicit i en separat kommentar och där tillämpas på det mänskliga samlivet.

Fabler i skolans latinundervisning

En första station på fabelns väg till barnlitteraturen var skolornas språkundervisning. Alltsedan antiken hade den aisopiska fabeln använts som språkdidaktisk genre, en tradition som hölls fullt levande runt om i Europa ända till 1700-talets slut. Det betyder att fabeln mötte läsare i mycket ung ålder; inte sällan var det med hjälp av latinska fabler skoleleverna lärde sig läsa. I de två skolordningarna med giltighet i 1700-talets Sverige – 1693 års skollag och 1724 års långlivade skollag, som ersattes med en ny först 1807 – stadgas att gossarna i andra klass ska läsa Aisopos fabler på latin: de "skola", så lyder en formulering 1693, "*Explicera någre små Fabulas Æsopi [...], hwilka de skola lära utan till*" (*Kongl. May:tz Nådige Förordning* B1v). En av förklaringarna till att fabeln kunde erövra en så självskriven plats i det europeiska skolsystemet ligger i att de aisopiska berättelserna är förhållandevis korta, enkla och konkreta, ofta återger ett dråpligt händelseförlopp och inte minst med sina många förmänskligade djurgestalter har en förmåga att snabbt fånga unga läsares intresse. Språkpedagoger tycks i alla tider ha varit medvetna om fabelgenrens barnlitterära potential.

Som standardverk för latinundervisningens fabelläsning fungerade under hela den tidigmoderna epoken – i Sverige, i Danmark och på det flesta håll i det protestantiska Europa – Joachim Camerarius skolutgåva *Fabellae Aesopicae Quaedam Notiores, Et In Scolis Visitatae* (Några mera kända och i skolorna använda aisopiska fabler), utgiven i Leipzig 1545. Utgåvan var en produkt av den lutherska humanismen och hade ett förord av Camerarius gode vän Philipp Melanchthon (jfr Rehermann 1157). Redan den första svenska skolordningen, sammanställd 1561 och tryckt tio år senare, föreskriver Camerarius fabelsamling som läsning. Det heter där i en innehållstätt passage: "OM Tijdzdays morgonen emellan sex och otta/ skola *Fabulae Esopi* vthsatta på Latijn aff *Ioachimo Camerario* [...] för then andra kretzen läsna warda" (*Then Swenska Kyrkeordningen* 88v). I 1724 års skolordning är det alltjämt Camerarius fabelutgåva som gäller: "I then andra Classen skall [---] fortfares med [...] *Camerarii fabulis*" (*Sveriges allmänna läroverksstadgar IV–VI* 39–40). I korthet innebar det att alla svenska gossar som under 1700-talet gick åtminstone ett par år i den offentliga skolan läste Aisopos fabler på latin i Camerarius textvarianter. Så sent som 1789 publicerade Christian Wåhlin i Lund en utgåva av den tyske pedagogen Johann Peter Millers latinska skolantologi, *Chrestomathia latina*, som innehåller en separat avdelning med fabler direkt saxade från Camerarius skoledition. Det aisopiska textmaterial som användes i svenska trivialskolor under 1700-talet präglades med andra ord av en stark kontinuitet, som sträckte sig bakåt till 1500-talets reformationskultur och i förlängningen till den romerska antikens undervisningspraktik.

Att fabler på latin sattes i händerna på unga läsare medför dock inte att de aisopiska texterna per automatik – lika litet som Ciceros brev och Terentius komedier, också de utnyttjade på ett tidigt stadium i språkundervisningen (t.ex. *Sveriges allmänna läroverksstadgar 1561–1905 I–III* 29) – kan betraktas som barnlitteratur. Visserligen anger titelsidan i Camerarius fabelsamling att utgåvan är avsedd *Ad usum studiorum puerilium* (för bruk i barns studier). Men de närmare 300 fabeltexterna hade inte avpassats för unga läsare utan överflyttats direkt från den större nylatinska samling med aisopiska fabler som Camerarius publicerat 1538 och som riktade sig till en vuxen och lärd publik (jfr Rehermann 1156–1157). Det har resulterat i att många fabler i skolutgåvan är språkligt komplicerade och inte sällan i sina sensmoraler innehåller oöversatta citat från grekisk litteratur. Det har också resulterat i att flera av de fabler som utgjorde obligatorisk läsning för skolpojkar på 8–9 år skildrar ganska grymma och ibland direkt hårresande saker. Det gäller

exempelvis "Invidvs" (Den missunnsamme), en fabel där de bägge huvudgestalterna inte är djur utan människor. Den berättar hur Apollo under ett besök på jorden möter två män, den ene girig, den andre missunnsam. Apollo låter dem önska sig vad de vill under en förutsättning: att det den ene önskar ska den andre få i dubbelt mått. Den girige kan under dessa villkor inte förmå sig att önska något alls, medan den missunnsamme begär att få sitt ena öga utslitet för att den girige ska förlora båda ögonen. Sensmoralen lyder: "Describitur hac fabula auaritiæ & inuidiæ peßimum & teterrimum uitium" (Med denna fabel beskrivs girighetens och missunnsamhetens last som den värsta och avskyvärdaste, Camerarius 61). Den kontinuitet som utmärkte skolbarns läsning av aisopiska fabler på latin gick således hand i hand med en nollfaktor vad gäller åldersdifferentieringen av textmaterialet. I svenska klassrum drillades elever under både frihetstid och gustaviansk tid i samma latinska fabler som man läste i 1500-talets skola och i samma textvarianter som cirkulerade i de vuxnas och de lärdas värld.

Åldersanpassning av skolfablerna på latin

Som nästa hållplats på fabelns väg till barnlitteraturen kan man betrakta de språkdidaktiska anpassningar som under svenskt 1700-tal faktiskt gjordes av Camerarius latinska fabeltexter för skolbruk. Vissa försiktiga steg togs nämligen för att göra det aisopiska materialet mer tillgängligt för unga läsare; åldersdifferentieringen var alltså inte helt obefintlig. En mer barnanpassad inlärningsmetod präglar till exempel den fabelutgåva för skolbruk som utkom på Jesper Swedbergs boktryckeri i Skara 1713. Som man kan sluta sig till av titeln, *Fabellæ Æsopicæ quædam notiores, et in scholis usitatiores*, är utgåvan baserad på Camerarius skolklassiker. Men som ett nytt pedagogiskt grepp presenteras de 289 aisopiska berättelserna här i en annan ordning. Titelsidan uppger att fablerna är *ita dispositæ, ut a brevioribus & facilioribus progressus fiat ad prolixiores & difficiliore*s (så ordnade att man fortskrider från de kortare och lättare till de längre och svårare). Medan fablerna hos Camerarius placerats litet huller om buller, har textmaterialet i samlingen från Skara utan ändringar i ordalydelsen omstrukturerats efter en progressionsprincip: man börjar med de kortaste och lättaste texterna och går sedan successivt vidare med allt längre och svårare. Fabeln om den girige och den missunnsamme står som nummer 146 ungefär i mitten av volymen (*Fabellæ Æsopicæ quædam notiores* 61–62). I fotnoter lämnar Skara-utgåvan dessutom förklaringar på svenska till särskilt svåra ord

samt hänvisar till aktuella paragrafer i grammatikboken. Att den latinska skolantologi som gavs ut i Lund 1789 minskat antalet Camerariusfabler till 30 kan i sig uppfattas som en ansats till åldersanpassning; själva urvalet präglas dock inte nämnvärt av hänsyn till en yngre målgrupp, exempelvis genom prioritering av korta fabler. Däremot har de grekiska citaten i sensmoralerna i några fall strukits och sensmoralernas latinska text i ytterligare ett par fall kortats ned. Dessa aktiva försök till adressatanpassning på lingvistisk nivå har inte hindrat utgivaren från att i det begränsade texturvalet inkludera fabeln om den girige och den missunnsamme (Miller 39–40).

För det svenska 1700-talets mest omfattande revision av Camerarius skolutgåva stod Abraham Sahlstedt, som 1765 gav ut volymen *Samtal och fabler, till undervisning i latinska språket för barn*. I sitt förord försvarar Sahlstedt latinundervisningen för barn, eftersom, hävdar han, "Latinska Språket är nödigt at lära, för hvar och en som på något sätt vill deltaga i den lärda världens samfund" och eftersom "sådan undervisning bör ske i barndomen, såsom den rätta tiden at nyttja minnets kraft". Aisopos fabler är enligt Sahlstedt en utmärkt ingång till det latinska språket. Men, skriver han, "efter min tanke [äro] de härtills utkomne Æsopi Fabler icke de tjenligaste för barn at begynna med" (Sahlstedt A2r). Han kritiserar således att det språkdiraktiska textmaterialet inte har åldersanpassats. De sammanlagt 86 fablerna på latin i *Samtal och fabler* har med få undantag hämtats från Camerarius skoledition. Sahlstedt har bearbetat fabeltexterna genom att dels förkorta dem, dels skriva om dem på ett syntaktiskt och lexikaliskt enklare latin. Dessutom har sensmoralerna nästan genomgående ersatts med nyskrivna och moralpedagogiskt tydligare slutsatser – här möter man alltså en vilja att adressatanpassa även innehållet i fablerna. I sin helhet vittnar Sahlstedts tillvägagångssätt i den latinska läseboken liksom hans resonemang i förordet på ett signifikant sätt om en ny förståelse för barnet som barn i det språkdiraktiska sammanhanget. Samtidigt är Sahlstedt starkt bunden till det etablerade undervisningsmaterialet och Camerariustraditionen. Som nummer 53 i sin samling har han inkluderat fabeln om den girige och den missunnsamme, som han visserligen förenklat både narrativt och språkligt men som i berättelsens final nästan ordagrant återger Camerarius text: "At invidus unum oculum erui sibi petiit, ut avarus ambos amitteret" (Den missunnsamme däremot begärde att få ett öga utslitet för att den girige skulle förlora båda, Sahlstedt 57).

Om en del av fabelns barnlitterära potential ansågs ligga i att de korta och åskådliga aisopiska berättelserna lätt fångade unga läsares uppmärksamhet, måste en annan förklaring till att genren bedömdes som lämplig för yngre åldrar sökas i att fablerna tematiserar

moraliska konflikter som enkelt gick att inordna i ett dygdetiskt normsystem; fabelläsningen i skolan utgjorde ett instrument för samhällets socialisation av nya generationer. I den elementära språkundervisningen förblev dock fablerna i första hand ett lingvistiskt material som användes för att lära eleverna de klassiska språkens lexikon och grammatik. De svenska skolordningarna ger detaljerade instruktioner om vilka språkövningar Aisopos fabler bör bli föremål för men nämner aldrig något om vilka moraliska insikter som kan eller ska hämtas ur fabeltexterna (Zillén 64–82, 119–124). Kanske var kampen med latinets deklinationer och konjugationer så mödosam för de unga eleverna att de aldrig nådde fram till berättelsernas moraliska innebörd.

Fabelläsning på moderna språk

Som en väsentlig förnyelse av det språkdidaktiska fabelbruket i svenskt 1700-tal måste man uppfatta att den aisopiska genren började användas också inom undervisningen i moderna språk: franska, tyska och engelska. Officiellt fick dessa ämnen inte plats på schemat förrän med 1807 års skolordning (*Kongl. Maj:ts Förnyade Nådiga Scholæ-Ordning* 36, 42, 44, 46, 47). Men en rad läro- och läseböcker i moderna språk, i regel baserade på utländska förlagor, gavs ut i Sverige under andra halvan av 1700-talet och här utgjorde Aisopos fabler ett givet inslag; såväl i sin metodik som i sitt textval lät sig undervisningen i moderna språk inspireras av latinstudiet. Att de aisopiska texterna på moderna språk åtminstone i kraft av en mindre invecklad grammatik torde ha varit lättillgängligare för unga läsare kan illustreras med den variant av fabeln om örnen och kråkan som ingår i Uppsalautgåvan *D. Gedikes Läse-Bok för Begynnare i Engelska Språket* (1801):

An eagle, from the top of a mountain, made a stoop at a lamb, pounced it, and bore it away to her young. A crow observing what passed, was ambitious of performing the same exploit; and darting from her nest, fixed her talons in the fleece of another lamb. But neither able to move her prey, nor disentangle her feet, she was taken by the shepherd, and carried home for his children to play with; who eagerly inquiring what bird it was: "An hour ago, said he, she fancied herself an eagle; she is now, I suppose, convinced that she is but a crow." (Gedike 19)

För att underlätta förståelsen anges den engelskspråkiga fabelns moraliska budskap i en överskrift på svenska: "Tiltro dig ej för mycket". Det är ett grepp som aldrig förekommer i latinska fabelsamlingar för

skolbruk och måste betraktas som en medveten anpassning till de unga mottagarna.

Folkspråkliga fabelöversättningar

Parallellt med skolornas starkt traditionsbundna fabelläsning skedde på det aisopiska genrefältet under 1700-talet en åldersdifferentiering utan motsvarighet i fabelns äldre historia. Åldersdifferentieringen – med det åsyftas här helt enkelt att fabler var utformade för antingen ett vuxenlitterärt eller ett barnlitterärt kretslopp – hade som en första premis att fabeltexterna överflyttades till läsarnas modersmål. Den utvecklingen hade tagit sin början redan under senare delen av medeltiden. Om man bland de aisopiska översättningsvolymerna från boktryckets tidiga skede ska lyfta fram någon av extra stor betydelse, måste det bli Heinrich Steinhöwels latinsk-tyska *Esopvs*, tryckt i Ulm 1476. Samlingen, som förutom 164 fabler inrymmer både Aisoposbiografin och en rad träsnitt, överfördes snabbt till franska, engelska och spanska samt gavs ut i en dansk översättning 1556 (jfr Dicke särsk. 116–125) – att den aldrig blev föremål för någon försvenskning är värt att notera. Liksom de folkspråkliga fabelsamlingarna överlag var Steinhöwels *Esopvs* inte åldersdifferentierad utan riktade sig med sina livsvisdomar och allmänmoraliska föreskrifter till breda publikgrupper.

Den första svenskspråkiga fabelsamlingen, *Hundrade Esopi Fabler*, trycktes i Stockholm 1603 och var en översättning av en annan tysk fabelutgåva: andraupplagan av Nathan Chytraeus *Hundert Fabeln aus Esopo* (1574). En uppgift på titelsidan – *Vngdomen vthi vårt kära fädernesland Sverige til öppning/ rättelse och lärdom* – har fått barnlitteraturforskare att utifrån ett mindre distinkt barnlitteraturbegrepp (Kümmerling-Meibauer 254) klassificera *Hundrade Esopi Fabler* som ett barn- och ungdomslitterärt verk (Klingberg 88–89; Paulin 94; Kåreland 480–481). I sin historiska kontext vände sig dock den svenska volymen till en vid och icke-åldersspecificerad läsekrets. Översättarens deklaration bygger troligen på en viss feltolkning av en tanke i det tyska förordet. Där uppger Chytraeus att han som lärare vid universitetet i Rostock "teglich mit der jugent vmgehe" (dagligen umgås med ungdomen) och att "diese Fabeln" (dessa fabler) – som latinprofessor måste han här avse fabler avfattade på de klassiska språken – varit honom till stor nytta när "sprachen" (språk) stått på schemat. Syftet med att Chytraeus nu samlat fablerna i en bok på tyska är, uppger han, "das sie von mehren konten gelesen vnd gebrauchet werden" (att de skulle kunna läsas och användas av flera,

[1574] 10–11). Intentionen med den tyskspråkiga utgåvan var att föra ut de aisopiska fablerna från språkundervisningens mer begränsade värld och göra genren tillgänglig för större publikgrupper. Konsulterar man den tyska källtextens förstaupplaga, tryckt i Rostock 1571, finner man på titelsidan en viktig upplysning om vilken målgrupp den av reformationskulturen starkt präglade samlingen siktade mot: *iederman wes standes er auch ist/lustig vnd dienlich zu lesen* (roande och nyttig att läsa för var och en vilket stånd han än tillhör). Chytraeus fabeledition var ett lutherskt projekt och vidareförde Martin Luthers syn på fabelgenren som ett verktyg lämpligt för att moraliskt bättra gammal som ung, hög som låg. Översättaren Nicolaus Balk har nästan ordagrant överfört den tyska förlagan till svenska och på intet vis bearbetat den för att bättre passa unga läsare. När Balk i sitt förord återger Chytraeus plan att ställa samman fablerna "vthi een lithen hand Book", snarare förstärker han idén om breddad tillgänglighet: syftet är "at huar man them läsa må/ och them nytteligen bruka" (*Hundrade Esopi Fabler* (:):7r) (jfr Zillén 151–170).

Fabelsamlingar för barn

Det var först på 1700-talet som folkspråkliga fabelutgåvor specialdesignade för unga läsare började dyka upp på bokmarknaden. Tidigt ute var Sebastian Jungendres i Nürnberg, som 1731 gav ut samlingen *Esopi Leben und auserlesene Fabeln mit deutlichen Erklärungen/nutzlichen Tugend-Lehren/und hierzu dienlichen saubern Kupfern* (Aisopos liv och utvalda fabler med tydliga förklaringar, nyttiga dygd-läror och härtill prydliga kopparstick). På titelsidan står dessutom: *Alles nach dem Begriff der lieben Jugend eingerichtet* (Allt ordnat efter den kära ungdomens fattningsförmåga). Det aisopiska textmaterialet har hämtats från en folkspråklig fabelsamling av traditionellt snitt, en fransk utgåva av Jean Baptiste Morvan de Bellegarde från 1708. Själva fabelberättelserna har inte bearbetats eller förenklats. Däremot har Jungendres gått sina unga läsare till mötes genom att till var och en av de 120 prosafablerna foga en enkel förklaring ("Erklärung") av berättelsens centrala inslag. Förklaringen till den första fabeln om tuppen som försmår ädelstenen den hittar på gödselstacken börjar: "DER Hahn stellet einen Menschen für, welcher sich um nichts als seinen nöthigen Unterhalt bekümmert" (Tuppen föreställer en människa som inte bryr sig om något annat än sitt nödvändiga uppehälle, Jungendres, *Esopi Leben* 1). Dessutom har varje fabel försetts med en längre utläggning ("Tugend-Lehre"), som under hänvisning till nya exempel formulerar dygdetiska normer och regler. Adressatanpass-

ningen bygger alltså inte på att fabeltexterna gjorts mer barnvänliga utan på att de kompletterats med resonerande uttydningar. I sin studie *I dyreham. Om fabler og børnelitteratur* summerar Stybe något väsentligt i 1700-talets retoriskt orienterade litteraturpedagogik:

For oplysningstidens pædagoger kom fablen til at spille en stor rolle; men ikke uden diskussion og ikke uden moraliserende forklaringer, inden man lod børnene læse eller høre dem. Fablerne skulle udvælges med omhu [...], så enhver misforståelse var udelukket. (Stybe 68)

Jungendres samling publicerades i dansk översättning 1747. Titelsidans viktiga deklaration lyder här: *Altsammen efter den kiere Ungdoms Begreb indrettet*. Översättningen följer troget den tyska förlagan men gör vad beträffar målgruppen några anmärkningsvärda tillägg. På titelsidan står att fördanskingen gjorts *Til hver Mand's Brug og Beste*. Och i översättarens versifierade förord heter det: "Her kommer da Esopus frem for Danske Folk at lære" (Jungendres, *Esopi Levnet* A6v). Översättaren har uppenbarligen tvekat inför att tydligt åldersavgränsa sin läsekrets och retirerar till fabeltraditionens breda och inkluderande adressering ("hver Mand", "Danske Folk"). Mest spännande i den danska receptionen av Jungendres samling är annars att den året därpå av samme förläggare gavs ut som en *Moralisk Billed-Bog*. Det rör sig om en bilderbok i liggande oktavformat, som på 384 sidor och med 190 träsnitt berättar både historien om Reineke Fuchs och 120 aisopiska fabler. Fabeldelens bilder har övertagits från utgåvan 1747. I de korta texterna står bildbeskrivningen i fokus: varje fabel återberättas genom att det aktuella träsnittet beskrivs. I skandinavisk fabelhistoria är detta en unik miniatyrvolym, något förvånande inte noterad i Stybes i övrigt välinformerade monografi. Att *Moralisk Billed-Bog* mycket medvetet formgetts för unga läsare är uppenbart och understryks på titelsidan: *Til unge Gemytters Forlystelse og sande Nytte*.

La Fontaines estetiserade fabel och Rousseaus kritik

Innan vi går vidare till nästa station på fabelns väg till barnlitteraturen, ska vi återvända till 1600-talet. Ett avgörande steg mot en åldersdifferentierad fabellitteratur togs nämligen redan av Jean de La Fontaine, som 1668 publicerade sin första samling *Fables choisies, mises en vers* (Valda fabler satta på vers). Och för att göra en lång historia kort: La Fontaine frigjorde fabeln från dess traditionella brukssammanhang och förvandlade den – genom slipad versform, distinkt ordval, subtila retoriska figurer, mångtydighet och ironi –

till en estetiskt raffinerad franskklassicistisk genre. För att till fullo kunna förstås och uppskattas krävde La Fontaines versifieringar av de välkända aisopiska berättelserna tveklöst en litterärt erfaren mottagare: en vuxenläsare. Det hindrade dock inte att La Fontaines fabler närmast reflexmässigt togs i bruk i skolundervisningen, i Frankrike i den tidiga lästräningen, på andra håll i Europa i undervisningen i franska. I 1700-talets Sverige utnyttjades La Fontaines fabler som undervisningsmaterial av informatorer och guvernanter och under seklets sista decennier även av lärare i enstaka trivialskolor (Hammar 74–75). En läsebok i franska tryckt i Lund 1791, *Amusemens des jeunes etudians pour apprendre le françois* (Unga studenters förströelser för att lära sig franska), innehåller fyra La Fontaine-fabler i original: fabeln om cikadan och myran, fabeln om vargen och storken, fabeln om hönan som värper guldägg samt fabeln om korpen och räven (Choffin 13, 88–89, 99, 120–121). Men i huvudsak studerades La Fontaines fabler i importerade utgåvor.

Att La Fontaines fabelvarianter i kanske ännu högre grad än Camerarius latinska fabeltexter utgjorde ett problem för unga läsare var något som uppmärksammades under 1700-talet. Den stora protesten levererades av Jean-Jacques Rousseau. I ett berömt parti i andra boken av *Émile, ou de l'Éducation* (Émile eller om uppfostran, 1762) ifrågasätter han å det kraftigaste La Fontaine-fablernas lämplighet som läsning för barn. Sina mer övergripande argument underbygger Rousseau med en tämligen skoningslös kriorättning av fabeln om korpen och räven, "Le Corbeau et le Renard" (Rousseau 277–285). I uppsatsen "Emile och böckerna" (1988) kommenterar Inge Jonsson Rousseaus hårda granskning av La Fontaines fabel: "Det är blott alltför lätt att gripas av raseri inför denna demonstration av intellektuell trångsyn och sentimentalitet" (Jonsson 84). Inom både Rousseauforskningen och La Fontaine-forskningen har man ofta förfasat sig över fabelkritiken i romanen om Émile. Rousseaus upprördhet exempelvis över att fabelläsaren inte får reda på om korpen kommit över en bit schweizerost, holländsk ost eller brieost kan måhända, som Joan DeJean gör i "The Law(s) of the Pedagogical Jungle. La Fontaine Read by Rousseau" (1984), förklaras i termer av "the psychology of Rousseau's (over)reaction" (DeJean 186). Men ur ett större fabelhistoriskt perspektiv är Rousseaus uppgörelse med La Fontaines genrekoncept definitivt intressant och signalerar en sorts epokalt brott. En smula tillspetsat kan man säga att det i en första vända är just de litterära kvaliteter som La Fontaine med sin genomgripande förnyelse tillförde genren som Rousseau angriper. Det var med dessa estetiserande grepp La Fontaine hade gjort fabeln till en franskklassicistisk succégenre – för vuxna. Utifrån sin modell

för barnets emotionella och kognitiva utveckling såg Rousseau att den typen av konstgrepp skapade hinder för unga läsares förståelse. Och måste man inte beundra hans sanningslidelse, när han öppnar sitt resonemang med det franka påståendet: "On fait apprendre les fables de Lafontaine à tous les enfans, & il n'y en a pas un seul qui les entende" (Man låter alla barn lära sig La Fontaines fabler och det finns inte ett enda som begriper dem, Rousseau 276)?

Nu hör det till saken att Rousseau dessutom reser invändningar mot en rad aspekter av "Le Corbeau et le Renard" som utgör bärande genrekonventioner. Antropomorferingen av djuren döms ut som förvirrande för en sexåring, och när räven extraherar en allmän moralisk regel ur korpens hantering av ostbiten kan, menar Rousseau, inte ens en tioåring hänga med. Som tyngst vägande i hans kritik får man bedöma analysen av barnets identifikatoriska läsning. Egenkärleken, "l'amour-propre", ett centralt begrepp i hans uppfostringsroman, gör att barnet alltid väljer de bästa och starkaste rollerna. Lejonet är i alla lägen det givna identifikationsobjektet för barnet, så också, hävdar Rousseau, i den aisopiska fabel som skildrar hur lejonet delar jaktbytet i fyra delar och lurar sina tre svagare jaktkamrater kvigan, geten och tackan på allt. Det får enligt Rousseau stora konsekvenser för de unga fabelläsarna: "au lieu de s'observer sur le défaut dont on les veut guérir ou préserver, ils panchent à aimer le vice avec lequel on tire parti de défauts des autres" (i stället för att ge akt på den svaghet man vill bota dem från eller skydda dem mot, tenderar de att älska den last som man drar fördel av andras svagheter med, Rousseau 285).

Som helhet innebär Rousseaus argumentation att han för barnets del dömer ut både den vuxenfabel som La Fontaine hade skapat och den traditionella, icke-åldersdifferentierade fabeln. I samma veva tar han avstånd från den skolpedagogik som fabelgenren i hans ögon representerade och som i hög grad byggde på utantillinlärning. En tredje väg återstår dock. Den berörs inte explicit av Rousseau, som ju begränsar Émiles bibliotek till romanen om Robinson Crusoe. Men det är Rousseau som öppnar upp rummet i den fabelteoretiska diskursen för den tredje möjligheten: en fabel konstruerad specifikt för unga läsare på deras modersmål.

Försvar för fabeln som barnlitteratur

Rousseaus granskning av fabelgenren var en faktor som kom att beaktas av europeiska fabelförfattare och fabelutgivare under 1700-talets senare decennier. Det vanliga var att man protesterade

mot Rousseaus kategoriska fördömande av genren. I uppsatsen "Ueber den Gebrauch der äsopischen Fabeln bey der Erziehung" (Om bruket av aisopiska fabler i uppfostran) från 1778 ger Joachim Heinrich Campe förvisso Rousseau rätt i att de flesta fabler skrivna för vuxna är olämpliga för barn. Men Campe menar att det inte drabbar genren i sig. I stället hävdar han att "ein wohlüberlegter Gebrauch" (en väl genomtänkt användning) av fabler för barnens moraliska skolning "von grossem Nutzen seyn könne" (kan vara till stor nytta, Campe 60). Vid utformandet av fabler avsedda för barn lyfter Campe fram särskilt tre aspekter, som, medger han, redan Rousseau berört i sin granskning av La Fontaine-fabeln: för det första får fablerna till varken innehåll eller uttryck göras svårbegripliga; för det andra måste de moraliska budskapen vara tydliga och anpassade till barnets ålder; för det tredje får inte de djur som agerar klandervärdt dra till sig så starkt intresse att barnen uppfattar laster som eftersträvansvärda. Ett av Campes tyngsta argument för djurfabelns lämplighet som barnlitteratur är att de animala gestalterna gör det möjligt att skildra moraliskt negativa egenskaper och deras ödesdigra effekter utan att inför de unga läsarna behöva framställa den mänskliga naturen i ofördelaktigt ljus. Inte minst genom sin uppfattning att fabeln projicerar människans skuggsida på djuret och därmed förhindrar identifikation med lastens företrädare kom Campe som en av de första att utveckla, med Manfred Grätz ord, "eine psychologisch-pädagogische Theorie dieser Gattung" (en psykologisk-pedagogisk teori för denna genre, Grätz 177). Grundtanken i Campes uppsats placerar sig just i det tredje alternativets rum som Rousseau öppnade upp i den genreteoretiska diskursen men själv lämnade tomt: den för barn specialkonstruerade fabeln.

Det tog sin tid innan någon samling med aisopiska fabler bearbetade för yngre läsare gavs ut på svenska. Men Jacob Tengström infogade i sin volym *Läse-Öfning för Mina Barn* (1795) en avdelning med 32 fabler, som han i förordet motiverar så här:

Därefter följer en samling af små och lätta Fabler, såsom i min tanke de tjenligaste at fästa barns upmärksamhet för boken, och at gifva dem, jämte hog för innanläsningen, äfwen några allmänna begrep om ondt och godt, och dygd och last, och således grundlägga i deras späda hjertan den så angelägna Sedoläran. (Tengström 4)

Merparten av läsebokens fabler tillhör den aisopiska repertoaren och har djuraktörer; symptomatiskt nog lyser fabeln om den girige och den missunnssamme här med sin frånvaro. Tengström berättar fablerna på relativt enkel prosa men i övrigt helt konventionellt. Som

nummer 26 står "Korpen och Räfwen", som avslutas med den för "späda hjertan" knappast glasklara sensmoralen "Man bör aldrig lyßna til dårars, eller falska människjors beröm; gemenligen har man deraf både skam och skada" (Tengström 30). Tengström tycks inte ha tagit del av Rousseaus La Fontaine-kritik. Den franske filosofens syn på fabeln var emellertid inte okänd i Sverige på 1790-talet. I en recension av *Läse-Öfning för Mina Barn* skriver Frans Michael Franzén våren 1795:

[Fablerna] anser Författaren för de tjenligaste at ge barnen hog för innanläsningen och allmänna begrepp om ondt och godt. Roußeau war wäl af en annan tanka; men de skäl, som förmådde honom at förkasta den Äsopiska Fablen wid barnens upfostran, gälla wißt icke t. e. mot följande berättelse. (Franzén [2])

Därefter citerar recensenten i fulltext "Den straffade Hunden" (nr 19), av allt att döma en fabel skapad av Tengström själv. Vi ska strax återkomma till den.

La Mottes upplysningsfabel

Här är det på sin plats att göra ännu en tillbakablick, denna gång till tidigt 1700-tal. Som ytterligare en förutsättning för framväxten av en specifikt barnadresserad fabel skulle man kunna betrakta den genremodell som lanserades av Antoine Houdart de La Motte. Om La Fontaine stod för den första revolutionen i fabelns historia, blev La Motte dess andra revolutionär. Med sin samling *Fables nouvelles* (Nya fabler, 1719) erövrade han en position som en av århundradets mest inflytelserika fabelförfattare (jfr Pascal 79–89). Två punkter i La Mottes fabelkoncept, som han utvecklar i en inledande "Discours sur la Fable" (Avhandling om fabeln, vii–xlij), är av särskild relevans. För det första kritiserar han La Fontaine för att ha frångått den aisopiska fabelns ursprungliga moralinstruerande uppdrag och menar att fabeln, en modern fabel, måste ta sig an de sociala, politiska och filosofiska frågor som samtiden brottas med. För det andra hävdar han att fabelförfattaren inte längre behöver hålla sig till de traderade aisopiska fabeltyperna utan fritt kan skapa nya fabler med nya intriger och nya aktörer. La Mottes genrekoncept, som radikalt förändrade fabeln och dess generiska fält, blev enormt framgångsrikt och slog upp portarna för det som kallats seklets "Fabelepidemie" (Markschies 437). Runt om i upplysningsepokens Europa tillverkades i La Mottes efterföljd litterär polemik, moralfilosofiska betraktelser och samhällskritiska debattinlägg i fabelform.

La Fontaines och La Mottes fabelrevolutioner utgjorde ett väsentligt incitament till skapandet av en fabel specifikt avsedd för barn. Det aisopiska genrefältet, som i den folkspråkliga litteraturen så länge varit gemensamt för alla åldersgrupper, ockuperades i allt högre grad av texter exklusivt riktade till vuxenläsare. För uppfostringspedagogiskt engagerade författare både före och efter Rousseau blev det ett logiskt motdrag att komplettera fältet med fabeltexter specialdesignade för barn. Det skedde huvudsakligen enligt två metoder: dels anpassades de klassiska aisopiska fablerna till unga läsare, dels konstruerades helt nya fabelberättelser med barn som direkt målgrupp.

Tengströms *Läse-Öfning för Mina Barn* innehåller fabler från båda dessa kategorier. Att "Den straffade Hunden" enligt Franzén går fri från Rousseaus förkastelsesdom beror på några strategiska grepp i denna nyskapade fabels samlade tilltal till unga läsare. Fabeln berättar om en "beskedlig goße" som av sin mor får lov att skaffa en hund för att "roa sig och sina Syskon". Barnen blir förtjusta i valpen, som dock visar sig vara "wanartig" och inte låter vare sig bannor eller stryk leda till bättring. Sedan den bitit ihjäl "en hop Kycklingar" förvisas den till "lifstids fängelse i hundkojan". Barnen går gärna dit men inte för att visa sin empati. I en slutreplik riktad till hunden formulerar de fabelns sensmoral: "Hade du skickat dig beskedligare, så hade du än fått wara med oß; nu får du ofta swälta och slita ondt, och ändå på köpet skämmas för dina odygder" (Tengström 25-26). Att fabelns huvudpersoner är barn bildade ett led i adressat-anpassningen och gick de unga mottagarnas identifikatoriska läsart till mötes. Och att barnen är välartade – ordet "beskedlig" spelar ju en nyckelroll – lät den identifikatoriska läsarten bli moralpedagogiskt konstruktiv. Rousseau skulle ha tilltalats av att hunden inte antropomorfiserats; de händelser som återges hade kunnat inträffa i verkligheten. Hundens funktion ligger dessutom i linje med Campes resonemang: det är den som ensam representerar det moraliskt förkastliga. Rimligen menade Tengström att hundens öde skulle tjäna som varning för de unga läsarna. Det moralinstruerande uppsåtet består alltså, samtidigt som "Den straffade Hunden" i övrigt fjärrar sig markant från den traditionella aisopiska genremodellen.

Nyskapade fabler för barn

Medan de vuxenfabler som inspirerats av La Motte förlorade sin popularitet med romantikens inbrott, blev nykonstruerade fabler för barn ett allt vanligare inslag i det litterära utbudet efter sekelskiftet

1800. Genom sin ofta långt drivna adressatanpassning bidrog de högst påtagligt till att vidga och omvandla fabelns genrefält. För en milstolpeidenutvecklingen stod dentyskeprästen och psalmdiktaren Johann Wilhelm Hey, som 1833 gav ut samlingen *Fünffzig Fabeln für Kinder* (Femtio fabler för barn) och fyra år senare *Noch fünfzig Fabeln für Kinder* (Ytterligare femtio fabler för barn). Tillsammans blev dessa båda böcker, inte minst tack vare Otto Speckters illustrationer, barnlitterära storsäljare i 1800-talets Europa (jfr Dierks 545). I Henrik Reuterdahls översättning trycktes 24 fabler ur Heys samlingar i *Julläsning för barn* 1838. Heys versfabler placerar sig i vissa avseenden närmare, i andra avseenden längre bort från den aisopiska traditionens formspråk och antropologi än Tengströms "Den straffade Hunden". Från Reuterdahls urval exemplifierar jag med den 17:e fabeln, som fått titeln "Katten och flickan":

F. Kise! Hwarför jemt i twätt?
Aldrig blir Du på grannlåt mätt.

K. Flicka lilla, det är styggt,
Att ej jemt gå nätt och snyggt.
Hufwud, tassar, allting jag
Håller rent; det är min lag.

Flickan snart derefter lär
Huru katten omtyckt är;
Får ej blott i stugan titta,
Men i sjelfwa fönstret sitta.
Efter han är ren och grann,
Allas tycke winner han.
(*Julläsning för barn*, nr 17)

Fabeln har avfattats på parrimad vers, språket är vardagligt, satsbyggnaden enkel och hela strukturen mycket klar med två repliker i en inledande scen och en därpå följande berättarkommentar. Liksom i Tengströms fabel möter läsaren ett barn som interagerar med ett sällskapsdjur. Heys katt är dock starkt antropomorfiserad: den inte bara talar utan visar sig vara medveten om "min lag": sin arts natur. Dessutom får katten uttala fabelns budskap ("det är styggt, / Att ej jemt gå nätt och snyggt") och blir på så vis flickans lärare. Till skillnad från Tengströms hund är katten ett föredöme: alltid "ren och grann". Den representerar alltså en viktig dygd i borgerlighetens barnuppfostran. Människans skuggsida projiceras hos Hey aldrig på djuren utan har snarare fullständigt eliminerats från hans fabelsamlingar. Klaus Doderer menar i *Fabeln. Formen, Figuren,*

Lehren (Fabler. Former, figurer, lärdomar, 1970) att Hey tömt sina fabler på den "äsofischen Witz" (aisopiska kvickhet) – att till exempel med list kunna vinna en fördel – som traditionellt utmärkt genren och i stället drivit den mot en långtgående "Sentimentalisierung" (Doderer 207–208). Kanske just därför kom Heys genrekoncept att bli enormt produktivt i 1800-talets barnlitterära kretslopp. Eva von Zweigbergk konstaterar i *Barnboken i Sverige 1750–1950* (1965) att Heys fabler "vann en oerhörd anklang även i Skandinavien med sin naiva, vardagsstämda barnslighet" och "fick stå modell för otaliga liknande barnversböcker" (23). Beträktad ur ett samlat fabelhistoriskt perspektiv framstår Hey som uppfinnaren av en modern fabel för barn.

Biografisk information: Erik Zillén är docent och universitetslektor i litteraturvetenskap och har bedrivit omfattande forskning kring svensk och europeisk fabelhistoria. Till hans senaste publikationer hör förutom monografien Fabelbruk i svensk tidigmodernitet. En genrehistorisk studie (2020) artiklarna "The Dancing Bear from Spain. On the Eighteenth-Century Swedish Reception of Tomás de Iriarte's Fábulas literarias (1782)" (2019), "Den obarocka fabeln – eller den barocka? Några turer kring en genre och ett litteraturhistoriskt begrepp" (2020) samt "Death of a Genre? The Aesopic Fable and the Emergence of Modernity" (2021).

Noter

1 Se Klingberg 85–115; Simonsen 36–66; Zweigbergk 17–21; Weinreich 65–72, 162–170; Boglind och Nordenstam 19–29.

2 Alla översättningar till svenska av titlar och citat i denna artikel är mina egna.

Litteratur

Ariès, Philippe. *L'Enfant et la vie familiale sous l'ancien régime*. Paris, Libraire Plon, 1960.

Bache-Wiig, Harald. "'Med Flid opdigtet'? Om bruken av fabler i *Avis for Børn* (Kbh. 1779–1782)". *Barnboken – tidskrift för barnlitteraturforskning*, vol. 34, nr 1, 2011, s. 47–59, doi.org/10.14811/clr.v34i1.21.

Boglind, Ann och Anna Nordenstam. *Från fabler till manga. Litteraturhistoriska och didaktiska perspektiv på barn- och ungdomslitteratur*. Malmö, Gleerups, 2010.

Camerarius, Joachim. *Fabellae Aesopicae Quaedam Notiores, Et In Scolis Vsitatae, Partim Excerptae De Priori Editione, Partim Nunc Primum Compositae, Ad usum studiorum puerilium. A Ioachimo Camer. Pab. Cum epistola Philippi Melanchthonis de utilitate huiusmodi scriptorum.* Leipzig, Valentinus Papa, 1545.

Campe, Joachim Heinrich. "Ueber den Gebrauch der äsopischen Fabeln bey der Erziehung". *Sammlung einiger Erziehungsschriften II.* Leipzig, Weygandsche Buchhandlung, 1778, s. 55–72.

Choffin, David Etienne. *Amusemens des jeunes etudians pour apprendre le françois. Ou mélange agréable de diverses pieces, concernant l'histoire des personnes célèbres, les événemens mémorable, les usages et les monumens des anciens, la morale, la mythologie, et l'histoire naturelle.* Lund, Johan Lundblad, 1791.

Chytraeus, Nathan. *Hundert Fabeln aus Esopo/ etliche von D. Martin Luther vnd herren Mathesio/ etliche von andern verdeudschet. Sampt einer schönen Vorrede D. Mart. Luth. von rechtem nutz vnd brauch desselben buchs/ iederman wes standes er auch ist/ lustig vnd dienlich zu lesen. Jtem ein schöne Historia woher die Edelleut vnd Bawren jhren vrsprung haben.* Rostock, Jacob Lucius, 1571.

---. *Hundert Fabeln aus Esopo/ etliche von D. Martin Luther vnd herren Mathesio/ etliche von andern verdeudschet. Jtem/ Das leben Esopi von Erasmo Albero beschriben. Sampt einer schönen Vorrede Marth. Luth. Von rechtem nutz vnd brauch desselben buchs. Auch einer schönen Historia/ woher die Edelleut vnd Bawren jren vrsprung haben. Alles auff's new übersehen vnd gebessert.* 2:a utök. uppl. Rostock, Jacob Lucius, 1574.

DeJean, Joan. "The Law(s) of the Pedagogical Jungle. La Fontaine Read by Rousseau". *Semiotica. Journal of the International Association for Semiotic Studies*, vol. 51, nr 1–3, 1984, s. 181–196, doi.org/10.1515/semi.1984.51.1-3.181.

Dicke, Gerd. *Heinrich Steinhöwels "Esopus" und seine Fortsetzer. Untersuchungen zu einem Bucherfolg der Frühdruckzeit.* Tübingen, Niemeyer, 1994.

Dierks, Margarete. "Hey, Johann Wilhelm". *Lexikon der Kinder- und Jugendliteratur I*, redigerad av Klaus Doderer, Weinheim & Basel, Beltz Verlag, 1975, s. 545–546.

Doderer, Klaus. *Fabeln. Formen, Figuren, Lehren.* 1970. München, Deutscher Taschenbuch Verlag, 1977.

Fabellæ Æsopicæ quædam notiores, et in scholis usitatiores in gratiam juventutis editæ; Et ita dispositæ, ut a brevioribus & facilioribus progressus fiat ad prolixiores & difficiliore. Skara, Anders Kiellberg, 1713.

Franzén, Frans Michael. "Skrifter, utkomne ifrån Åbo Boktryckeri. Läseöfning för mina Barn. Åbo 1795. 95 §. 8:o". *Åbo Tidningar* 4.5.1795, nr 18.

Gedike, Friedrich. *D. Gedikes Läse-Bok för Begynnare i Engelska Språket, Jämte en Korrt Ordbok. Till Svenska Ungdomens Nytt och Nöje.* Utgiven och översatt av Carl Nernst. Uppsala, Johan Fredrik Edman, 1801.

Grätz, Manfred. *Das Märchen in der deutschen Aufklärung. Vom Feenmärchen zum Volksmärchen.* Stuttgart, J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, 1988.

Hammar, Elisabet. *Franskundervisningen i Sverige fram till 1807. Undervisningssituationer och lärare.* Stockholm & Uppsala, Föreningen för svensk undervisningshistoria, 1981.

Hey, Johann Wilhelm. *Fünffzig Fabeln für Kinder. In Bildern, gezeichnet von Otto Speckter.* Hamburg, Friedrich Perthes, 1833.

---. *Noch fünffzig Fabeln für Kinder. In Bildern, gezeichnet von Otto Speckter.* Hamburg, Friedrich Perthes, 1837.

Hundrade Esopi Fabler/ någre aff D. M: Luthero/ somblighe aff Mathesio/ och en deel aff Nathanaele Chytraeo/ på thet Tyska Språket tilhopadragne. Jthem Esopi Leffuarne/ aff Erasmo albero beskriffuit. Sampt D. M: Lutheri förspråk om thenne lille Boks nytto/ och hennes rätta bruk. Vngdomen othi vårt kära fädernesland Swerige til öppning/ rättelse och lärdom. Översatt av Nicolaus Balk. Stockholm, Anund Olufson, 1603.

Jonsson, Inge. "Emile och böckerna". *Böcker ska blänka som solar. En bok till Vivi Edström 6/6 1988*, redigerad av Boel Westin, Stockholm, Rabén & Sjögren, 1988, s. 79–89.

Julläsning för barn, redigerad av Henrik Reuterdaahl. Lund, Gleerup, 1838.

Jungendres, Sebastian. *Esopi Leben und auserlesene Fabeln mit deutlichen Erklärungen/ nutzlichen Tugend-Lehren/ und hierzu dienlichen saubern Kupfern. Alles nach dem Begriff der lieben Jugend eingerichtet.* Nürnberg, Peter Conrad Monath, 1731.

---. *Esopi Levnet og udvalde Fabeler, Med tydelige Forklaringer, Nyttelige Dyds-Lærdomme, Og hertil 136. tienlige og smukke Figurer, Altsammen efter den kiere Ungdoms Begreb indrettet. Nu paa nye igien efter den for-*

bedrede Tydske Edition i det Danske Sprog oversat Til hver Mands Brug og Beste. Köpenhamn, Christoph Georg Glasing, 1747.

Klingberg, Göte. *Svensk barn- och ungdomslitteratur 1591–1839. En pedagogikhistorisk och bibliografisk översikt.* Diss., Uppsala universitet. Stockholm, Natur & kultur, 1964.

Kongl. Maj:ts Förnyade Nådiga Scholæ-Ordning. Gifwen Helsingborg den 7 December 1807. Stockholm, Kongl. Tryckeriet, 1808.

Kongl. Maj:tz Nådige Förordning/ Angående Gymnasier och Scholar i Rijket. Stockholm, Kongl. Booktryckerijet, 1693.

Kümmerling-Meibauer, Bettina. "Kinder- und Jugendliteratur". *Reallexikon der deutschen Literaturwissenschaft* 2, redigerad av Harald Fricke, Berlin & New York, Walter de Gruyter, 2000, s. 254–258.

Kåreland, Lena. "Barnlitteraturen i Norden". *Nordens litteratur*, redigerad av Margareta Petersson och Rikard Schönström, Lund, Studentlitteratur, 2017, s. 477–524.

La Fontaine, Jean de. *Fables choisies, mises en vers.* Paris, Claude Barbin, 1668.

La Motte, Antoine Houdart de. *Fables nouvelles.* Paris, Gregoire Dupuis, 1719.

Markschies, Hans Lothar. "Fabel". *Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte* I, 2:a uppl., redigerad av Werner Kohlschmidt och Wolfgang Mohr, Berlin, Walter de Gruyter, 1958, s. 433–441.

Miller, Johann Peter. *Chrestomathia latina ad formandum tam ingenium quam animum puerilis ætatis accommodata: ex sexta editione lipsiensi in compendium redacta, addito tirocinio paradigmatico, in usum scholarum patriæ.* Utgiven av Christian Wählin. Lund, Berlingska, 1789.

Moralisk Billed-Bog, Jndeholdende Et Udtog af toende moraliske Skrifter, Nemlig: Den fordanskede Reynike Fofß og Esopi Levet og udvalde Fabler. Hvorudi ved 190. smukke Figurer de fyndigste Moralia Og Dyds-Lærdomme forestilles og Ungdommen indprentes. Til unge Gemytters Forlystelse og sande Nytte. Köpenhamn, Christoph Georg Glasing, 1748.

Pascal, Jean-Noël. *Les successeurs de La Fontaine au siècle des lumières (1715–1815).* New York etc., Peter Lang, 1995.

Paulin, Lotta. *Den didaktiska fiktionen. Konstruktion av förebilder ur ett barn- och ungdomslitterärt perspektiv 1400–1750.* Diss., Stockholms universitet. Stockholm, Acta Universitatis Stockholmiensis, 2012.

Rehermann, Ernst Heinrich. "Camerarius, Joachim". *Enzyklopädie des Märchens. Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung 2*, redigerad av Kurt Ranke, Berlin & New York, Walter de Gruyter, 1979, sp. 1156–1158.

Rousseau, Jean-Jacques. *Émile, ou de l'Éducation I*. Haag, Jean Néaulme, 1762.

Sahlstedt, Abraham. *Samtal och fabler, till undervisning i latinska språket för barn*. Stockholm, Kongl. Tryckeriet, 1765.

Simonsen, Inger. *Den danske Børnebog i det 19. Aarhundrede*. Köpenhamn, Nyt Nordisk Forlag, 1942.

Stybe, Vibeke. *I dyreham. Om fabler og børnelitteratur*. Köpenhamn, Gyldendal, 1975.

Sveriges allmänna läroverksstadgar 1561–1905 I–III. 1561, 1611 och 1649 års skolordningar. Utgivna av B. Rudolf Hall. Lund, Föreningen för svensk undervisningshistoria, 1921.

Sveriges allmänna läroverksstadgar 1561–1905 IV–VI. 1693, 1724 och 1807 års skolordningar. Utgivna av B. Rudolf Hall. Lund, Föreningen för svensk undervisningshistoria, 1922.

Tengström, Jacob. *Läse-Öfning för Mina Barn*. Åbo, Frenckellska boktryckeriet, 1795.

Then Swenska Kyrkeordningen. Stockholm, Amund Laurentzson, 1571.

Weinreich, Torben. *Historien om børnelitteratur. Dansk børnelitteratur gennem 400 år*. Vejle, Branner og Korch, 2006.

Zillén, Erik. *Fabelbruk i svensk tidigmodernitet. En genrehistorisk studie*. Göteborg & Stockholm, Makadam förlag, 2020.

Zweigbergk, Eva von. *Barnboken i Sverige 1750–1950*. Stockholm, Rabén & Sjögren, 1965.

Æsopromanen. Översatt av Carsten Weber-Nielsen. Köpenhamn, Museum Tusulanums Forlag, 2003.